

Ungdom og friluftsliv - endringer i lys av modernitetsprosesser

Av Annette Bischoff og Alf Odden, Studium for friluftsliv, kultur- og naturveiledning, Høgskolen i Telemark

Det norske friluftslivet ser ut til å være i endring.¹ Gjennom flere landsomfattende undersøkelser av nordmenns fritidsaktiviteter (Faye & Herigstad 1984, Dølvik et.al. 1987, Kaltenborn 1989, Aasætre et.al 1994, Vorkinn et.al 1997) de siste 30 årene, er det tydelig at aktivitetsmønsteret har gjennomgått en del endringer. Likevel er det først etter den siste undersøkelsen (Vorkinn et.al 1997) en for alvor ble oppmerksom på, at særlig ungdom er i ferd med å bryte ut av et tradisjonelt aktivitetsmønster og bevege seg over mot andre og nyere aktivitetsformer. Endringene går i grove trekk ut på at tradisjonelle og høstingsrelaterte aktiviteter som skiturer i skog og mark, bærplukking og innlandsfiske mister oppslutning, mens utviklingen er motsatt for aktivitetspregede aktiviteter som terrengsykling og bruk av alpinanlegg.

Foreløpig vet man lite om omfanget og betydningen av disse endringene, men med bakgrunn i sentrale modernitetsteorier (Anthony Giddens, Jürgen Habermas, Michel Foucault, Ulrich Beck, Scott Lash, Pierre Bourdieu, Thomas Ziehe m.fl.), er det rimelig å anta at de nye mønstrene man ser tegne seg vil bli ytterligere forsterket i tida framover.

Modernitetsteoriene beskriver og forklarer mange av de endringene vi ser i dagens samfunn generelt, men disse teoriene har imidlertid i liten grad blitt brukt innen friluftslivsforskningen. Vi ønsker derfor i dette innlegget å synliggjøre modernitetsteoriene relevans når det gjelder å beskrive og forklare friluftslivets utvikling og de endringene i friluftslivsutøvelsen vi er vitne til nå. Dette er endringer som begynte på 1970 tallet, men som vi først for alvor begynner å få øynene opp for nå. Vi har valgt å ta utgangspunkt i noen generelle trekk, men i hovedsak benytte ulike skiaktiviteter til å illustrere endringsprosessene ettersom det her finnes en del tallmateriale å legge til grunn.

Avslutningsvis vil vi, med utgangspunkt i modernitetsteoriene, si litt om hvilke endringer vi kan vente oss i den nærmeste framtid og antyde hvilke konsekvenser dette kan ha for naturforvaltningen.

Endring fra arbeidsrelaterte handlinger mot fritidsaktiviteter

Friluftsliv er et barn av de moderne livsformene som preger vårt samfunn etter 1700-tallet. (Bischoff 1996, 1998, Richardsson 1994). En sentral prosess i dette er løsrivelsen av tradisjonelle arbeidsrelaterte handlinger og deres nyetablering som fritidsaktiviteter. En del av de tidlige friluftslivsaktiviteter har sitt opphav i handlinger som var knyttet til arbeid, nytte og nødvendighet; bruken av ski, jakt og fiske, sanking av bær og sopp, seiling m.m. Sett i lyset av endringsprosesser under moderniteten er dette handlinger som løsrives fra deres opprinnelige kontekst og nyetableres i andre kontekster (Giddens 1994, 1996). Arbeidslivet utgjør det kontekstuelle rom for disse aktiviteter i utgangspunktet, men de løsrives fra denne kontekst og nyetableres med "fritiden" som kontekst - fra nytte og nødvendighet til opplevelse og overskudd. Tar en ski som eksempel betyr det at der hvor skiene tidligere primært ble brukt som et fremkomstmiddel i forbindelse med det daglige arbeid endres dette over tid til å bli en handling eller aktivitet som utelukkende hører fritiden til.

¹ I denne artikkelen går vi ikke skarpt mellom aktiviteter som hører til under idrettsbegrepet og aktiviteter som hører til under friluftslivsbegrepet. I dette artikkelen bruker vi begrepet friluftsliv i meningen fritidsbruk av natur.

Endring fra relativt begrenset aktivitetsomfang mot et mangfold av aktiviteter

Et trekk ved moderniteten er at kompleksiteten øker (Giddens 1994, 1996, Ziehe 1983, Frønes 1994, Lash 1990, Beck 1992, 1994, 1997). Gjennom de siste 30 år har mangfoldet av aktiviteter økt i vesentlig grad innenfor både idrett og friluftsliv. Gamle og tradisjonelle aktiviteter blir mer komplekse og nye greiner vokser ut fra disse, samtidig som helt nye aktiviteter kommer til. Innen friluftslivet har vi for eksempel de siste årene fått aktiviteter som rafting, juvvandring, mountainbiking, ekstrem kjøring på ski m.m.

Dersom man går nærmere på skiaktivitetene og sammenlikner forholdene på 1970 tallet med situasjonen i dag får man et godt bilde av disse endringene.

I starten 1970 årene utgjorde langrenn, hopp og alpint skiaktivitetene innen idretten. Dette var en oppdeling som allerede var på plass i den første vinterolympiaden i 1924, men som likevel var en spesialisering i forhold til skisportens oppkomst i 1870 årene.

Innen friluftslivet hadde aktivitetene endret seg mindre siden skigåing ble en fritidsaktivitet. Fjellturen var en aktivitet for påskeferien, mens søndagsturen i skog og mark utgjorde folks vanlige skifriluftsliv. I tillegg kom barn og ungdommens leik på jorder og løkker.

I dag er aktivitetsmønsteret atskillig mer komplekst. Innen skiidretten er det skjedd en spesialisering innen de ulike kategoriene; hopp delt opp i stor bakke, liten bakke og skiflyging. Langrenn er splittet opp i klassisk og skøyting, alpint er delt i slalom, utfor, storslalom, super G, speedskiing og freestyle. Utover denne forgrening innen kategoriene er det også kommet nye kategorier til. Utover 1970 tallet grep alpint for alvor om seg, deretter kom telemarksbølgen midt på 1980 tallet, mens vi de siste årene har opplevd skiseiling samt snowboard og fristil revolusjonen med ulike typer snowboards, carvingski, snowblades, twintip boards mm

Også innenfor friluftslivet har det skjedd mye. Skiturene i skog og fjell holdes fortsatt i hevd, men mange ungdommer kopler de nye skiaktiviteter, som tidligere var forbeholdt til alpinbakkene, inn i sitt friluftsliv. Off piste kjøring i fjellet på telemarkski har vært en aktivitet i vekst de siste årene og nå ser man at skiseilerne og snowboard folket kommer etter. Flere steder i landet finnes det eksempler på turgrupper som går opp i fjellet på truger med brettet på ryggen for å kjøre ned igjen eller en bruker et splitsnowboard beregnet til topturer.

Endring fra tradisjonelle aktiviteter mot “moderne” aktiviteter

Et annet sentralt tema i modernitetsteoriene er tradisjonenes endrede betydning. Tidligere var tradisjonene i langt større grad en rettesnor for ungdommens valg i livet, mens de nå i stadig økende grad avløses av en stigende refleksivitet. Dette betyr at handlingsvalg foretaes på bakgrunn av refleksjon fremfor tradisjon og da forstås refleksjon ikke kun som personens egen refleksjon, men at handlingsvalg foretaes på bakgrunn av viten fremkommet som resultat av refleksjon (forskning mm).

Innenfor friluftslivet gir dette seg nå utslag i en bevegelse bort fra tradisjonelle og høstingsrelaterte aktiviteter over mot mer moderne aktivitetsformer. Dette kan illustreres ved at aktiviteter som innlandsfiske og bærplukking, i perioden 1974-96, har hatt en nedgang på henholdsvis 13% og 16% blant ungdom mellom 15 og 24 år, mens terrengsykling har hatt en økning på 32% i tidsrommet 1989-96.

Når det gjelder skiaktiviteter var begynnelsen av 1970 tallet tiden da hoppbakkene ennå var i bruk og lysløyperennene samlet store deler av ungdommen, mens alpinbakkene fortsatt var for de få. Skiturer i skog og mark var vanlig for de fleste av oss og det var skispor som vitnet om barnas leik og moro på alle snødekte jorder.

I dag er bildet et helt annet. Hoppbakkene står tomme og gror igjen og antallet langrennsløpere synker dramatisk (Norges skiforbund 1998). I alpinbakkene er det derimot

livlig, mens andelen ungdom (15-24 år) som besøkte et alpinanlegg i 1970 lå på 14% var den på 56% i 1996.

Når det gjelder friluftsliv har skiturer på fjellet har holdt seg konstant på 47%, mens skiturer i skog og nærmiljø har derimot hatt en nedgang på om lag 10% i samme periode. Dette illustreres også av at man innen skolelandskampen på ski registrerte en nedgang i antall deltakende elever fra 116.000 i 1980 til 21.000 i 1993 (Norges Skiforbund 1998). Det har med andre ord blitt lenger mellom skisporene på jorder og løkker, mens organisert skiundervisning for barn har hatt en oppsving de siste årene (Skiforeningen 1998).

Når det gjelder off piste kjøring i fjellet med telemarkski og snowboard har vi ikke noe statistisk materiale, men det er ingen tvil om at denne aktiviteten har økt i omfang de siste fem årene.

Sett i lys av flere sentrale modernitetsteorier er ikke disse endringene uventet. Tradisjonenes stilling endres under moderniteten, de mister deres betydning som rettesnor i livet. (Ziehe 1983, Giddens 1994, 1996, Lash 1990, Beck 1992, 1994, 1997) Tradisjonen avløses av en stigende refleksivitet. Dagens ungdom er på en helt annen måte, enn ungdom tidligere, således fristilt fra tradisjonen, og kan derfor lettere gå nye og egne veier. Der hvor en tidligere i høg grad forventet at de unge gikk i foreldrenes fotspor, eller i hvert fall velge noe som lå i samme gata ser en i dag at unge velger friere. Dette skal da også ses i sammenheng med at "livet" og de valgene som knytter seg til livet er blitt den enkeltes personlige prosjekt. "Hvem du er" og "hva du skal bli" må du selv finne ut av, hvilket betyr at valg foretas ut fra at de må være *meningsgivende* og *betydningsfulle* i relasjon til det enkelte individ. Bevegelsen bort fra tradisjonelle og høstingsrelaterte aktiviteter som bær- og soppplukking kan således også tolkes som et uttrykk for at unge mennesker velger andre aktiviteter som oppleves som mer betydningsfulle for dem som mennesker. Valg av aktivitet sier også noe om hvem du er, det er grunn til å tro at mange unge velger friluftslivsaktiviteter som er med på å skape grunnlag for og blir en del av deres identitet. Valget av ulike skiaktiviteter kan således betraktes i lyset av den mening den skaper i den enkeltes liv, hvordan selve aktiviteten er med til å fortelle historien om "meg" som menneske i verden. Hvor den tradisjonelle skituren i skog og mark forteller en helt annen historie enn toppturen med snowboard og truger.

Når det gjelder "friheten til å velge" kan det også argumenteres for at nettopp den senere utvikling innen skiutstyr er et uttrykk for denne tendensen. Carvingski, twinboards, snowblades med mer gir et utall av muligheter for ulike måter å kjøre på - stilen blir fri og den enkelte velger selv og eksperimenterer med hvordan det er mulig å kjøre. Hvor alpinski, telemarkski og snowboard legger opp til relativt bestemte bevegelsesmønstre og kjørestil oppfordrer de nyeste skitypene til en langt mer leken og eksperimenterende kjøring.

Endring fra aktiviteter med et lokalt og nasjonalt preg mot aktiviteter som er globale i sin utstrekning

Flere aktivitetsområder er under endring fra å være nasjonale til å bli globale. Globaliseringen av aktiviteter, væremåter, handlemåter, identiteter mm er trekk ved moderniteten (Berkaak og Ruud 1992, Giddens 1994) som gjennom de senere år synes å bli mer og mer tydelig også i en norsk hverdag. Dette viser seg innenfor mange livsområder som f.eks. idrett og musikk.

Norge har når det gjelder skigåing og friluftsliv hatt en sterk lokal og nasjonal kultur som etterhvert opplever sterkere og sterkere innslag av aktivitetsformer som er globale i deres utstrekning. På friluftslivsområdet finner vi aktiviteter som telemarkkjøring, snowboard, mountainbiking, elvepadling som i høg grad må sies å være globale i deres utstrekning. Dette gjelder både aktiviteter som i utgangspunktet vokser ut av en norsk tradisjon og aktiviteter vi henter inn med en utenlandsk opprinnelse.

Snowboard er et godt eksempel på en aktivitet som er global i sin utstrekning. Mange land (ialt 36) har allerede et eget snowboardforbund, samlet sett finnes det et stort antall medlemmer i hele verden og på verdensbasis ble det solgt 2.000.000 brett i sesongen 1997-98. Snowboardkulturen er en internasjonal ungdomskultur. I følge Olav Christensen opplever snowboarderne seg som en del av et gruppefelleskap på tvers av landegrensene. Dette fellesskapet kjennetegnes med felles handlingsform, språk og væremåte. (Christensen 1996)

Ungdommen og friluftsliv fremover

I Norge hvor hovedtyngden av ungdom fortsatt er relativt tradisjonsbundne i sine valg av friluftslivsaktiviteter, har vi bare såvidt begynt å fange opp effektene av de modernitetsrelaterte endringene. Med bakgrunn i modernitetsteoriene må en i tida framover regne med at de nye mønstre man ser tegne seg vil bli ytterligere forsterket. Dette gjelder da både endringer i mønstre og omfang i friluftslivsutøvelsen og endringer i mening og innhold. Noen av disse endringene vil være relativt uproblematisk, mens andre vil stille naturforvaltningen ovenfor store utfordringer.

Endringer i mønstre og omfang

Det er ingenting i tallmaterialet som tyder på at det vil bli færre nordmenn som vil bruke naturen i tida framover, men det er liten tvil om at det vil skje en omfordeling mellom aktivitetene. Kompleksiteten vil fortsette å stige og følger denne tendensen i samfunnet i øvrig vil dette skje i et stadig raskere tempo. De nye trendene vil først bli synlig blant ungdom, men etter hvert vil endringene også omfatte resten av befolkningen.

Oppslutningen om innlandsfiske, bærplukking og skiturer i skogen vil fortsette å synke. Og vår spådom er at en snart vil oppleve en liknende utvikling for aktiviteter som sjøfiske, skiturer i fjellet. I tillegg kan også jakt og fotturer i fjellet være utsatte aktiviteter. Når vi har tatt med fotturer og skiturer i fjellet er det på grunn av deres tradisjonelle preg - som vi ser det representerer disse turformene noe av kjernen i det som mange oppfatter som "tradisjonen" og derfor er de i fare, men dette vil avhenge av hvilken form og hvilket innhold "turen" får i fremtiden. Man kan derfor godt forestille seg at "turen" består hvis den endrer form og innhold i takt med tiden.

Oppslutningen om en aktivitet som terrengsykling vil fortsette å øke og det samme gjelder aktiviteter i tilknytning til alpinanlegg. Finsehytta kan være et eksempel på utviklingen, de har i de siste årene opplevet en nedgang i tradisjonelle fotturister, men en sterk økning når det gjelder folk som ferdes i fjellet på terrengsykkel. Det vil også komme en økning i såkalte ekstremaktiviteter som for eksempel rafting, juvvandring, ekstremkjøring på ski og snowboard m.m. I tillegg må vi forvente at det dukker opp nye friluftslivsaktiviteter som vi ikke helt kan forestille oss i dag.

Endringer i mening og innhold

Friluftslivstradisjonen vil fortsatt endre seg og i høyere og høyere grad individualiseres og påvirkes av et refleksivitet i det moderne samfunn. Individualiseringen går i retning av den enkeltes behov for å skape sin egen historie gjennom valg av aktiviteter, væremåte og handlinger - identitetsskaping. Det refleksive element betyr at tradisjonen endres på bakgrunn av den viten vi til en hver tid har om fenomenet. Det betyr at f.eks. at den viten vi har omkring bruken av friluftsliv pedagogisk eller i behandling og resosialisering samtidig er med på å endre tradisjonen over tid. Mening og innhold i tradisjonen vil endre seg i takt med samfunnet rundt.

En vil oppleve en sterkere fokusering på aktiviteten, en annen fokusering på naturomgivelsene kombinert med meningsøking som går i retning av "hva kan denne aktiviteten gi meg personlig", mer vekt på individuelle opplevelser og selv-isenesettelse, og at

relativt store ungdomsgrupper vil bryte med det som mange i dag oppfatter som norsk friluftslivstradisjon og friluftslivskultur.

Ifølge Annika Johnson i Norges Snowboard Forbund er det bemerkelsesverdig hvordan de unge snowboardere tar fjellet i bruk - de trasker og vader i snø til langt opp på leggene for å komme seg opp for å kjøre ned. Et utsagn som dette må få en til å reflektere over hva friluftsliv "er". Om det er en tradisjon som vi har likt å oppfatte det i Norge eller om det er et fenomen som til enhver tid forandre sitt uttrykk og meningsinnhold, at ny mening skrives inn i fenomenet friluftsliv av de unge i dag. En mening og et uttrykk som er tilpasset de unges kulturelle virkelighet. I dette lys blir friluftsliv et fenomen som til en hver tid beskriver menneskers forhold til relasjonen menneske-kultur-natur. Relasjonen kan brukes til å uttrykke hvem vi er som mennesker - vår identitet.

Her er det fristende å reise et spørsmål om ikke de problematiseringene rundt endringene vi opplever innen friluftsliv i like høy grad er et uttrykk for generasjonskonflikt? Den aldrende generasjons bekymring over den yngre generasjons holdninger og verdier knyttet til bruken av naturen i fritiden ?

Konsekvenser for naturforvaltningen

Det følgende må naturlig nok i stor grad basere seg på gjetninger. Eksemplene vi har valgt er kanskje heller ikke de beste, men de vil illustrere noen av de utfordringene vi mener vil komme.

Brukerkonflikter fremstår som en av de umiddelbare utfordringene forvaltningen står over for. Nye aktiviteter som får stor oppslutning kan fort skape problemer. Allerede nå skaper terrengsykling konflikter i Nordmarka både når det gjelder naturvern og der hvor turgåere og sykkelister bruker de samme stiene. En kan også tenke seg den samme konflikten langs turistløypene på snaufjellet. Her vil også et økende antall sykler fort gi slitasjeproblemer.

Det er mulig å forestille seg at en vridningen fra høstingsrelaterte aktiviteter til et mer aktivitetsbasert friluftsliv på sikt vil gi oss friluftslivsutøvere som er mer fremmedgjort i forhold til naturen. Den norske allemannsretten bygger for eksempel på at utøverne har en rekke plikter i forbindelse med den frie ferdselen. Hva vil skje dersom en økende del av befolkningen verken har evne eller vilje til oppfylle sine plikter om hensynsfull ferdsel. Vi ser allerede konflikter i forbindelse med utenlandske turister og en må forvente et kraftig press fra grunneierinteressene for å få til begrensninger i allemannsretten. Slike aktiviteter krever også i større grad tilrettelegginger og naturinngrep enn de tradisjonelle friluftaktivitetene.

Mange av de nye friluftaktivitetene som juvvandring, rafting og elvepadling, skiseiling er svært ressurskrevende både i forhold til kunnskap og utstyr. Noe som igjen skaper grunnlaget for en økende kommersiell utnyttelse av friluftslivet. Her vil det raskt oppstå konflikter mellom grunneierinteressene som også er avhengig av å tjene penger på utmarksbruk og de kommersielle virksomhetene som står bak disse aktivitetene. Denne konflikten vil også føre til et økende press på allemannsretten.

Det at motivene for å drive friluftsliv forandrer seg til å bli mer rettet mot den enkelte og mindre mot fellesskapet, og mer rettet mot aktiviteten enn naturen aktiviteten foregår i, kan også få konsekvenser for naturforvaltningen. Det kan i allefall bli vanskeligere å legitimere offentlig satsing på friluftsliv ut fra tanken om at deltakelse i friluftsliv bidrar til økt miljøengasjement.

Samtidig vil en løsere organisering fra grupper til enkeltindivider også bety en utfordring for forvaltningen når det gjelder å nå ut til folk. En må regne i høyere grad å være nødt til å henvende seg til enkeltindivider frem for organisasjoner og grupper. Til dette hører også perspektivet at organisasjonene idag er verdi- og normbærere av en ferdeseskultur og denne vil det være vanskeligere å føre videre innen en løsere og mer individualisert kultur. En må derfor ha øye for hvordan dette utvikler seg videre.

I all enkelhet vil vi trekke en konklusjon som går på at; norsk naturforvaltning har behov for kunnskaper og de modernitetsrelaterte endringene i norsk friluftsliv for å kunne håndtere de utfordringene som vil komme. Friluftslivsmønsteret i 1970 var svært likt det som fantes i 1950 og ganske lite hadde endret seg til 1990. Men friluftslivsmønsteret vi finner i 2010 vil sannsynligvis skille seg dramatisk fra det vi hadde 20 år tidligere.

Litteratur

- Aasetre, J., Kleiven, J. & Kaltenborn, B.P.: Friluftsliv i Norge - Motivasjon og adferd. NINA Oppdragsmelding 309, 1994
- Beck, Ulrich, Giddens, Anthony, Scott Lash: Reflexive modernization. Polity Press 1994
- Beck, Ulrich: Risk society - Towards a new modernity. Sage publications 1992
- Beck, Ulrich: Risiko og frihet. Fagbokforlaget Bergen 1997
- Berkaak og Ruud: Den påbegynte virkelighet. Studier i samtidskultur. Universitetsforlaget 1993
- Bischoff, Annette. Friluftsliv - ungdom og personlig utvikling. Spciale ved Københavns Universitet 1996
- Bischoff, Annette. Ungdom og friluftsliv - endring fra tradisjonsoverføring til valg og personlig utvikling. i Rapport fra konferansen "Forskning i friluft" FRIFO 1998
- Christensen, O.: Vinterfriluftsliv i endring. I Strumse, E. (red.) Faglig mangfold - nyttig kunnskap. Rapport fra det tredje og fjerde programseminaret om Miljø-betinget livskvalitet. Norges Forskningsråd 1996
- Dølvik, J.E., Danielsen, Ø. & Hernes, G.: Kluss i vekslinga. Fritid, idrett og organisering. 1.delrapport for prosjektet "Idrett, fritid og levekår". FAFO 1987
- Faye, A. & Herigstad, H.: Friluftsliv i Norge 1970-1982. Statistisk Sentralbyrå rapport 12/1984.
- Frønes, Ivar: De likeverdige. Universitetsforlaget. 1994
- Giddens, Anthony: Modernitetens konsekvenser. Hans Reitzels Forlag 1994
- Giddens, Anthony: Modernitet og selvidentitet. Hans Reitzels Forlag 1996
- Johnson, A. Pers.med. 1999.
- Kaltenborn, B. P.: Nordmenns ferie og fritidsmønster i 1989. NINA oppdragsmelding 190, 1993.
- Kleiven, J.: Aktivitetsmønstre i norsk ferie og fritid. NINA forskningsrapport 33, 1992
- Lash, Scott: Sociology and postmodernism. Routledge. 1990
- Norges Skiforbund: Status for Ski-Norge. Internt notat. 1998.
- Richardson, H.: Kraftanstrengelse og ensomhet. En analyse av det norske friluftslivets kulturelle konstruksjoner. Hovedoppgave i etnologi. Institutt for kunsthistorie og kulturvitenskap, UiB 1994.
- Skiforeningen: Kursstatistikk. Internt notat 1998.
- Vorkinn, M, Aas, Ø & Kleiven, J.: Friluftslivsutøvelse blant den voksne befolkningen - utviklingstrekk og statur i 1996. Østlandsforskning-Rapport nr.07/1997.
- Ziehe, T., Stubenrauch,H.:Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser. Politisk Revy 1983